

מסע משלחת
חבר הלאומים
לחקירת המלריה
בארץ-ישראל
בשנת 1925

זלמן גרינברג
ורקפת זלשיק

מסע משלחת חבר הלאומים לחקירת המלריה בארץ-ישראל בשנת 1925

בחודש מאי 1925 ביקרה בארץ-ישראל משלחת מומחים למלריה מטעם ארגון הבריאות של חבר הלאומים. לאחר שסיירה שבועיים בכל רחבי הארץ המשיכה המשלחת לביקור בלבנון, אך יום לאחר הגיעה לביירות התהפכה מכוניתה ושלושה מחברי המשלחת נהרגו. למרות האסון פרסמה המשלחת בסוף המסע דו"ח ובו סקרה את מצב המלריה בארץ ואת מסקנותיה.

בשער המאמר:
משלחת חבר
הלאומים לחקירת
המלריה בארץ-
ישראל בסיור
בביצות כבארה
בלוויית מח'תאר
הכפר הערבי השכן,
1925

(הצילומים בעמ' 49-57)
נעשו בידי צבי אורון
(ארושקס)

הקדמה

לאורך תקופות ארוכות בהיסטוריה הייתה המלריה המחלה החשובה בארץ-ישראל: הייתה זו המחלה הזיהומית הנפוצה ביותר בארץ בתקופה העות'מאנית. בגלל התנאים האקלימיים, הגאוגרפיים והסניטריים באזור פגעו התחלואה ושיעורי התמותה הגבוהים במרבית היישובים בארץ, וקדחת המלריה הייתה אחת הסיבות לעיכוב התפתחות הארץ ולנחשלותה. כשהחלה ההתיישבות היהודית הציננית, בסוף המאה התשע-עשרה, המלריה היא שקבעה במידה רבה את מפת ההתיישבות. האדמות הפנויות להתיישבות יהודית היו באזורים מוכי מלריה, ופתח-תקווה, ראש-פינה, יסוד-המעלה וחדרה הוקמו במקומות ששומר נפשו רחק מהם. במיתוס החלוצים וההקרבה יחד מקום לביצות ולמחלת הקדחת, והנושא ליווה את ההתיישבות ואת המעשה הצינני מראשיתו. בפועל הפכו הביצות לזירת עימות עם האוכלוסייה המקומית ועם השלטונות על אדמה, יצרנות והשימוש בקרקע.¹

מחקר המלריה בארץ החל עוד לפני שגילו – לקראת סוף המאה התשע-עשרה – את טפיל המלריה, גורם המחלה, וטרם הגילוי שיתושים הם שמעבירים את המחלה מאדם לאדם. המאמר המקיף הראשון שפורסם בכתב-עת רפואי, ושעסק בבריאות בארץ-ישראל, היה מאמרו של תומס צ'פלין על מחלת הקדחת בעיר ירושלים שפורסם בשנת 1864.² שיעורי התחלואה בעיר באותה תקופה היו מהגבוהים בעולם – כמחצית מתושביה קדחו מדי שנה, וכ-70 אחוז מהחולים במחלות חום לקו במלריה. בתחילת המאה העשרים בלטו שני חוקרים של המחלה בפלשתינה: הלל יפה וג'ון

תודתנו לפרופ' ג'רלד באום, שהעמיד לרשותנו את הביוגרפיה שכתב על דרלינג, ולפרופ' אלחנן במברגר, על סיועו באיתור דו"חות הוועדה המייעצת למלריה, בלונדון. תודה גם לפרופ' דונטו אוטולנגי ממילנו, ששלח לנו תצלומים של סבו פרופ' דונטו אוטולנגי, שאפשרו את זיהוי בתצלום מביצות כבארה. המאמר הוצג בכנס החברה להיסטוריה של הרפואה, באר-שבע, מאי 2009. המאמר מוקדש לזכרו של פרופ' פרץ יקותיאל (1911-2007), אחרון דור הנפילים שלחמו במלריה בארץ-ישראל.

1 S.M. Sufian, *Healing the Land and the Nation: Malaria and the Zionist Project in Palestine, 1920-1947*, Chicago 2007, p. 18

2 T. Chaplin, 'The Fevers of Jerusalem: Some Account of their Nature, Causes, and Treatment, as Observed in the Years 1861, 1862, and 1863', *Lancet*, 2 (1864), pp. 236-238, 263-265, 289-291, 510
לעברית ארכאית, ראו: א"מ לונץ, נתיבות ציון וירושלם, ירושלים 1876, עמ' 27-36; תרגום חדש ראו: ז' גרינברג, 'מאמר רפואי ראשון מארץ הקודש', הרפואה, 124 (תשנ"ג), עמ' 581-588.

קרופר (Cropper). יפה למד ובחן היבטים של הטיפול הקליני בחולי הקדחת והיה תומך נלהב של השימוש בכינין למניעת המחלה, למרות תופעות הלוואי של השימוש בה. ואילו קרופר חקר היבטים אפידמיולוגיים של המחלה והיה הראשון בארץ שבדק את הקשר בין היתושים להעברת המחלה. אחד מממצאיו החשובים היה שבורות המים בירושלים היו המקור המרכזי ליתושי האנופלס.

לקראת סוף התקופה העות'מאנית ערכו מספר גופים סקרים ומחקרים בנושא המלריה על מנת לקבוע את היקף התחלואה ואת דרכי העברת המחלה. אז גם נעשו הניסיונות הראשונים להדבירה. בשנת 1912, ערב מלחמת העולם הראשונה, באה לארץ המשלחת הראשונה שביקשה לערוך סקר על מחלת המלריה. בראשה עמד פרופ' פטר מילנס (Mühlens) מה'מכון לרפואה טרופית בהמבורג' (Hamburger Institut für Schiffs und Tropenkrankheiten). המשלחת, שהונעה לא רק ממניעים מדעיים ורפואיים אלא גם מאינטרסים קולוניאליים גרמניים באזור, שהתה בירושלים מסוף אוגוסט 1912 עד ינואר 1913, ערכה סקרים של תחלואה במלריה ובמחלות אחרות, ופרסמה את תוצאות סקריה במאמר מקיף.³ לבדיקת תפוצת המלריה בקרב האוכלוסייה המוסלמית והנוצרית נעזר מילנס בשני רופאים ידועים: תאופיק כנען, דמות רפואית חשובה בקהילה הערבית במחצית הראשונה של המאה העשרים, וארנסט ג' מסטרמן (Masterman), מנהל בית החולים האנגליקני בירושלים.⁴

3 P. Mühlens, 'Bericht über eine Malariaexpedition nach Jerusalem', *Zentralblatt für Bakteriologie*, 69 (1913), pp. 41–85; P. Yekutieli, 'Masterman, Mühlens and Malaria, Jerusalem 1912–1913', *Korot*, 12 (1996–1997), pp. 107–123

4 מילנס (שם), עמ' 42.

ביצות כבארה
ליד הסכר הרומי
בנחל תנינים

באותה שנה החלה לפעול בירושלים 'תחנת הבריאות העברית', בניהולם של ד"ר זאב ברין וד"ר אריה גולדברג; התחנה הוקמה לפי תכנית שהגה וקידם אהרן אהרנסון ומומנה בידי הפילנתרופ היהודי האמריקני נתן שטראוס. בתחנה היו שלוש מחלקות: מחלקה בקטריוולוגית בניהול גולדברג, מחלקת עיניים בניהול ד"ר אריה פיינגנבאום ומחלקה להגיגינה ולמלריה בניהול ברין, ובה אוכחנה ונחקרה המלריה.⁵ בתחילת שנת 1913 החל לפעול בירושלים מה שלימים נקרא 'מכון פסטיר בארץ-ישראל' בניהול ד"ר אריה בעהם, וגם בו נעשו בדיקות רפואיות שונות, אך עיקר פעילותו התרכזה בהכנת חיסונים ותרכיבים נגד כלבת, אבעבועות שחורות ומחלות מידבקות נוספות עבור האוכלוסייה המקומית ובהמשך עבור הצבא התורכי.⁶

בישיבה שהתקיימה בברלין במהלך שנת 1913 בהשתתפות נציגים של משלחת מילנס, 'תחנת הבריאות העברית' ו'מכון פסטיר בארץ-ישראל', הוחלט לאחד את כל הגופים שעסקו בבריאות בירושלים לגוף אחד, 'מכון בין-לאומי לבריאות הציבור', שבמסגרתו תתואם הפעילות המקצועית של הגופים השונים, אך תישמר עצמאותם התקציבית. להוציא תרומות מזעריות וגבייה לא מסודרת עבור בדיקות ותרופות מהאוכלוסייה המקומית, מומן המכון החדש על ידי 'ועד הגרמני למלחמה במלריה בירושלים' (Deutsche Komitee zur Bekämpfung der Malaria in Jerusalem) בראשותו של מילנס, על ידי הפילנתרופ שטראוס ועל ידי ה'חברה היהודית לצרכים סניטריים בפלשתינה' (Jüdische Gesellschaft für sanitäre Interessen in Palästina), שנוסדה סמוך להקמת המכון בירושלים.⁷ ברם שיתוף הפעולה נקטע במהרה, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. הגורמים המממנים הפסיקו לשלוח כספים, ומרבית החוקרים וחברי המכון והאגודות גויסו לצבאות השונים.

בשנות המלחמה פגעה מחלת המלריה קשות בצבאות הלוחמים ובאוכלוסיית הארץ. מהלכים צבאיים שובשו בגלל התחלואה הרבה בקרב החילות, שחייבה השקעת אמצעים יקרים בטיפול בחולים. הצבא התורכי איבד כ-10 אחוזים מחייליו בארץ-ישראל בגלל הקדחת, והתחלואה בקרב כלל הצבאות הלוחמים הגיעה לשיאה כשהתייצבה החזית למשך כעשרה חודשים לאורך קו הידוע בשם קו שתי העוגות – בין שפך הירקון לנחל עוג'ה בואכה יריחו.⁸

מיד לאחר סיום המלחמה, עם כינון השלטון הצבאי, החלו רשויות השלטון הבריטי במבצע מקיף להדברת המלריה. הוקם שירות אנטימלרי (Antimalarial Service) למאבק במחלה, והוא העסיק בשיא פעילותו עשרות מפקחים ומאות פועלים. בשנים 1922-1926 פעלה 'ועדה מייעצת למלחמה במלריה' (Antimalarial Advisory Commission) בראשות מנהל מחלקת הבריאות קולונל ג'ורג' הֶרוֹן (Heron). הוועדה קיימה שנים-עשר מפגשים חצי-שנתיים, והשתתפו בהם טובי המומחים בארץ בנושא

5 נ' לוי, פרקים בתולדות הרפואה בארץ-ישראל 1799-1948, [בני-ברק] 1998, עמ' 163-165.

6 על הקמת 'מכון פסטיר בארץ-ישראל' ללא ידיעה או אישור של 'מכון פסטיר' הצרפתי ראו: א' קוטק, 'לרגל יובל המאה למכון פסטיר בפריז: מכון פסטיר בארץ-ישראל', קורות, ט, ז-ח (תשמ"ט), עמ' 205-219; הנ"ל, 'עוד רשימה קצרה על המכון ע"ש פסטיר בא"י', שם, ט, ט-י (תש"ן), עמ' 339-341.

7 א' בעהם, 'תולדות מכון פסטיר בא"י', גליון של מכון פסטיר לעניני הבריאות, הרפואה והביולוגיה בא"י, א, א (תשרי תרפ"ט), עמ' 36-37; ההסכמה בנוגע להקמת המכון הבינלאומי (משרד הכל-לאומי להבראת ירושלים), 10 באפריל 1913, גה"מ, L2/99/1.

8 צ' סליטרניק, קורות המלחמה בקדחת בארץ ישראל והדברתה, ירושלים 1979, עמ' 14-15.

המלריה והדברתה. הוועדה עקבה אחר התפתחות המאבק במלריה והתוותה את המשך הפעולות.⁹ היישוב היהודי, כחלק מהתבססותו בארץ, פעל אף הוא לקידום המאבק בקדחת בשיתוף פעולה

הדוק עם ממשלת המנדט. בשנת 1922 הוקם 'המכון לחקר המלריה' בניהול ד"ר ישראל קליגלר. בשנת 1923 התקיימה בחיפה ועידה למלחמה במלריה בהשתתפות כל האישים היהודים שעסקו בנושא. הפעילות נגד המלריה התבטאה בכל המישורים: שיפור התנאים הסניטריים, אבחון חולים וטיפול

בהם, הסברה ובעיקר מלחמת חרמה ביתושים, תוך השקעה אדירה בניקוז מקורות מים וריסוסם. עד מהרה ניכרו תוצאות הפעילות נגד המלריה, והתחלואה קטנה מדי שנה.¹⁰

מוזעה מעיתון 'הארץ' על הוועדה למלחמה במלריה בחיפה, 1923

ביקור משלחת חבר הלאומים

לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה סבלו תושבי מדינות אירופה מתחלואה רבה במחלות זיהומיות עקב הפגיעה הקשה בתשתיות הבריאות בשנות המלחמה. מגפות התפשטו במהירות בגלל מיליוני פליטים שברחו ממקום מושבם, במיוחד במזרח אירופה, ששם גורשו עם נסיגת הצבא הרוסי.¹¹ בעקבות הפסקת הפעילות נגד המלריה ברחבי היבשת הייתה המלריה אחת המחלות שהתחלואה בה גברה מאוד, והיא חזרה והתפשטה לאזורים שכבר מוגרה בהם באופן חלקי.

בתגובה על המשבר הבריאותי לאחר מלחמת העולם הראשונה הוקם בשנת 1923 ארגון הבריאות של חבר הלאומים, והוא החל מיד לטפל בבעיות הרפואיות הבערות. ככלל, ארגוני בריאות ושיקום מילאו תפקיד מכריע באירופה לאחר המלחמה. פעילותם בתחום הרפואה ובריאות הציבור, שהיו לה היבטים פוליטיים, תרבותיים והומניטריים, כללה זיהוי הבעיות הספציפיות של האזור הנגוע באמצעות חקירות וסקרים מדעיים ופיתוח תכניות לפתרון בעיותיה של האוכלוסייה הנזקקת. סמוך להקמתו מינה ארגון הבריאות של חבר הלאומים ועדה מיוחדת למלריה, ותפקידה היה לחקור את מצב המחלה בארצות שונות ולהציע דרכים מתאימות למאבק בה. הוועדה הקימה סגל מומחים בעלי

9 הפרוטוקולים של ישיבות הוועדה מצויים בספריית בית הספר לרפואה טרופית בלונדון (London School of Tropical Medicine) *Tropical Diseases Bulletin*, 20 (1923), pp. 960-961; *ibid.*, Supplement 1 (Medicine) (1923), pp. 5-7; *Review of Applied Entomology*, 11 (1923), pp. 158-159; *Tropical Diseases Bulletin*, Supplement 2 (1924), pp. 81-83; *ibid.*, 22 (1925), pp. 38-39, 804-805; *ibid.*, 23 (1926), p. 832

10 סליטרניק (לעיל, הערה 8), עמ' 50-53.

11 I. Borowy, 'Counting Death and Disease: Classification of Death and Disease in the Interwar Years, 1919-1939', *Continuity and Change*, 18 (2003), pp. 457-481; P. Gatrell, *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia during World War I*, Bloomington, IN 1999

ניסיון עשיר ומגוון בנושא המלריה. סגל המומחים נבחר בקפדנות מתוך כוונה שייצגו בו רוב מדינות היבשת. הסגל אמור היה לסייר ולחקור מקרוב את הנושא בארצות אירופה שעדיין היו בהן מוקדי מלריה. בשנים שלאחר מכן קיים סגל המומחים כמה מסעות למזרח אירופה ולדרומה, ואלה סוכמו בדרו"חות מפורטים.¹²

לקראת שנת 1925 אישר ארגון הבריאות שיגור משלחת לחקר המלריה בארץ-ישראל, בסוריה ובחלק מתורכיה. קדם למסע המשלחת שלב של הכנת תכניות ותיאומים עם רשויות הבריאות בשלוש המדינות. נקבע לוח זמנים מפורט לכל יום במסע,¹³ ומזכיר המשלחת, נורמן לוטיאן (Lothian), כתב מזכר ובו תיאר את מצב התחלואה במלריה בפלשתינה ערב הביקור.¹⁴ במשלחת היו שישה חוקרים ידועי שם: ראש המשלחת פרופ' ברנהרד נוכט (Nocht) מהמבורג, פרופ' ניקולס שוולנגרבל (Swellengrebel) מאמסטרדם, פרופ' דונטו אוטולנגי (Ottolenghi) מבולוניה, ד"ר סמואל טיילור דרלינג (Darling) מ'קרן רוקפלר' האמריקנית,¹⁵ קולונל סידני פרייס ג'ימס (James) מלונדון וד"ר לודביק אניגשטיין (Anigstein) מוורשה. מזכיר המשלחת היה ד"ר לוטיאן מאנגליה וסייעה בידו אנה בסון (Besson).¹⁶ חלק מחברי המשלחת השתתפו שנה קודם לכן בסיוור דומה בארצות הבלקן, ברוסיה ובאיטליה. חברי

P.F. Russell, *Man's Mastery of Malaria*, London, New York & Toronto 1955, pp. 199–200 12
 'Commission du Paludisme: Programme provisoire ces voyages d'études projetés 1925, I: Levant', LNA, 13
 C.H./Malaria/39
 'Notes du Dr. Lothian sur le paludisme en Palestine', 20 January 1925, LNA, C.H./Malaria/34 14
 על מעורבותה של 'קרן רוקפלר' בבריאות הציבור באירופה לאחר המלחמה ראו: P. Weindling, 'Public Health and Political Stability: The Rockefeller Foundation in Central and Eastern Europe between the Two World Wars', *Minerva*, 31 (1993), pp. 253–267; idem, 'Philanthropy and World Health: The Rockefeller Foundation and the League of Nations Health Organization', *ibid.*, 35 (1997), pp. 269–281
 נוכט (1857–1945) ייסד וניהל בשנים 1900–1930 את ה'מכון למחלות טרופיות בהמבורג' (Hamburg Tropical Diseases Institute), הנקרא כיום על שמו, 'מכון ברנהרד נוכט'. שוולנגרבל (1885–1970), מה'מכון לרפואה טרופית באמסטרדם', חקר שנים ארוכות, בהולנד ובארצות אחרות, את מחלת המלריה ואת היתושים מעבירי המחלה. אוטולנגי (1874–1942), יהודי איטלקי, היה מרצה וחוקר באוניברסיטאות בולוניה ופזיה, פרסם מאמרים רבים על מחלות זיהומיות ומלריה. כשנוכט חזר לאירופה בסיום הסיוור בארץ-ישראל, התמנה אוטולנגי לנהל את המשך מסע המשלחת ללבנון ולסוריה. דרלינג (1872–1925) חקר מחלות טרופיות באזורים שונים בעולם, בהם תעלת פנמה מוכת המחלות בכלל והמלריה בפרט, ונבחר לנשיא ה'חברה האמריקנית למחלות טרופיות'. מחקריו ופעליו הרבים פורטו בשתי ביוגרפיות שנכתבו עליו וברברים לזכרו שפורסמו בכתבי-עת מדעיים בולטים: G.L. Baum, *Samuel Taylor Darling*, Cincinnati 1958; E. Chaves-Carballo, *The Tropical World of Samuel Taylor Darling: Parasites, Pathology and Philanthropy*, Brighton & Portland 2007; R.W. Hegner, 'Samuel Taylor Darling 1872–1925', *Journal of Parasitol*, 12 (1925), pp. 117–119; 'Samuel Taylor Darling 1872–1925', *American Journal of Tropical Medicine*, 5 (1925), pp. 319–321; 'The Malaria Commission in Palestine', *British Medical Journal* (30 May 1925), p. 1024; 'Samuel Taylor Darling, M.D.', *ibid.* (13 June 1925), p. 1111; 'Samuel Taylor Darling', *Rockefeller Foundation International Health Board* (July 1925), pp. 1–25; 'Samuel Taylor Darling', *Journal of the American Medical Association*, 84 (1925), p. 1681; 'Samuel Taylor Darling', *Lancet*, 1 (1925), pp. 1320–1321; R.W. Hegner, 'Samuel Taylor Darling 1872–1925', *Science*, 62 (1925), pp. 23–24
 הבריאות באנגליה ופרסם עשרות מאמרים בנושאי מלריה ומחלות זיהומיות. דברים לזכרו ראו: P. Manson-Bahr, 'Lieut.-Colonel S.P. James C.M.G., F.R.S.', *Nature*, 157 (1946), pp. 649–650
 חוקר יהודי יליד ורשה. התמחה במחלות טרופיות ופרסם מאות מאמרים בנושא. בשנת 1940 היגר לארצות-הברית וניהל עד צאתו לגמלאות את המחלקה לרפואה מונעת ולבריאות הציבור באוניברסיטת טקסס שבבלבסטון. דברים לזכרו ראו: 'L.J.B.-C. Ludwik Anigstein', *Lancet*, 306 (1975), p. 1103

המשלחת התכנסו בעיר בריןדיזי שבאיטליה בסוף חודש אפריל ומשם הפליגו לאלכסנדריה. לאחר שחצו את תעלת סואץ המשיכו בדרך היבשה לארץ-ישראל והגיעו לירושלים ב־4 במאי.

מהלך הביקור

ברו"ח מחלקת הבריאות המנדטורית לשנת 1925 מופיע לוח הזמנים המפורט של ביקור המשלחת כפי שבוצע בפועל.¹⁷ הסיורים התקיימו כמעט ללא שינוי מהתכנית שהכינה מראש מחלקת הבריאות המנדטורית, שאיירחה את המשלחת. במהלך השבועיים שבהם שהתה בארץ ביקרה המשלחת בעשרות יישובים ואתרים בכל רחבי הארץ שנעשו או הושלמו בהם מבצעי ייבוש ביצות וניקוזן לשם מאבק במלריה. באותה עת עדיין הייתה הארץ זרועה ביצות, ורבים היו מוקדי התחלואה במלריה. (ראו מפה).

מפת הביצות בארץ-ישראל ומסע המשלחת של חבר הלאומים, על בסיס דו"ח המשלחת שפורסם ב-1925 (עיבוד: המחברים)

ממשלת המנדט והיישוב היהודי עשו מאמץ מיוחד להציג ולהדגים לפני חברי הוועדה את מכלול הפעולות שנקטו במאבק במלריה. לקראת הביקור הכינו מחלקת הבריאות המנדטורית והמוסדות היהודיים תצוגות מיוחדות, תזכירים, דו"חות, מפות, תרשימים וחוברות הסברה בעברית

גלגו. על שירותו במלחמת העולם הראשונה קיבל את מדליית צלב הצבא. פרטים ביוגרפיים עליו ראו: 'Car Accident to League Malaria Committee: A British Victim', *The Times* (London), 23 May 1925, p. 16; 'The Malaria Commission in Palestine', *British Medical Journal*, 30 May 1925, p. 1024; 'Tribute to the Memory of Dr. Darling, Dr. Norman Lothian and Mlle. Besson', *League of Nations Official Journal*, 6 (July 1925), pp. 853-854. בסוף (1925-?), התקבלה לעבוד כמזכירה מיומנת במוסדות חבר הלאומים עוד בשלבי הקמתם, בסוף שנת 1919. ראו: *League of Nations Official Journal*, 6 (July 1925), pp. 853-854.

¹⁷ התכנון המפורט של המקומות שבהם ביקרה המשלחת ולוח הזמנים של מסעה מופיעים ברו"ח מחלקת הבריאות המנדטורית לשנת 1925. הדו"ח כולל גם מפה ורשימה של הביצות בארץ-ישראל שהכין מהנדס התברואה הראשי לואיס קנטור. ראו: *Government of Palestine, Annual Report of the Department of Health for the Year 1925*, [Jerusalem 1926], Appendix

חברי משלחת חבר
הלאומים בביצות
כבארה. בשורה
התחתונה משמאל
לימין: שוולנגרבל,
אניגשטין, ג'ימס,
נוכט, אוטולנגי,
דרלינג; בשורה
השנייה משמאל:
קליגלר; באמצע:
מזכיר המשלחת
לותיאן

בעמוד ממול: חברי
המשלחת מעל תעלת
ניקוז בביצות כבארה,
14 במאי 1925

ובאנגלית.¹⁸ המשלחת קיבלה הסברים על המבנה הארגוני של היחידות שהשתתפו במערכה ועל הנהלים והשיטות שהופעלו בשדה.

בכל מקום שבו ביקרה המשלחת קיבלו חבריה הסברים והדגמות על ידי קציני רפואה מחוזיים, מפקחים על המלחמה במלריה ומהנדסי סניטציה. תחילה סיירו בירושלים ובסביבותיה ושמעו הסברים מד"ר רופרט בריירקליף (Briercliffe), סגן מנהל מחלקת הבריאות המנדטורית, ועוזריו על היעלמות המלריה מהעיר ירושלים. בהמשך ירדו ליריחו ולחופי ים המלח ונסעו לצפון הארץ דרך שכס ונצרת. בביקורם בעמק יזרעאל לוו בידי קליגלר, שהיה באותה עת חוקר המלריה החשוב בארץ, ונציגי 'קרן קיימת לישראל' עקיבא יעקב אטינגר והמהנדס יוסף ברזיר. בעמק בית-שאן ובעמק החולה ביקרו

18 ראו בהערה קודמת. 'קרן קיימת לישראל' הכינה לקראת ביקור המשלחת חוברת מיוחדת בעברית ובאנגלית על הפעולות בעמק יזרעאל. ראו: קרן קיימת לישראל, עבודות ההבראה בעמק יזרעאל, ירושלים תרפ"ה. בחוברת תוארו פעולות ייבוש הביצות בנוריס ובנהלל, שנים רבות לפני שהתעורר ויכוח אם היו ביצות בעמק יזרעאל. ראו: 'בר-גל וש' שמאי, 'ביצות עמק-יזרעאל: אגדה ומציאות', קתדרה, 27 (ניסן תשמ"ג), עמ' 163-174; 'ה' בירגר, 'ייבוש המיתוס', שם, 30 (סבת תשמ"ד), עמ' 161-175; מ' צנטנר, 'ביצות עמק יזרעאל: ההיו או חלמנו מיתוס?', שם, עמ' 176-178; ג' ביגר וא' קרסין, 'ביצות עמק יזרעאל: אגדה או מציאות?', שם, עמ' 179-182; א' הכהן, 'הערות על ייבוש הביצות והזמר העברי', שם, עמ' 183-184; 'י' בר-גל, 'עמק יזרעאל וביצותיו: תשובה לתגובות', שם, עמ' 185-195; צ' סליטרניק, 'הביצות והקדחת בעמק-יזרעאל', שם, 32 (תמוז תשמ"ד), עמ' 182-189; ש' אירמאי, 'ייבוש ביצות בעמק-יזרעאל', שם, עמ' 190-197; 'י' בר-גל, 'חידת הביצות בעמק-יזרעאל', שם, עמ' 198-201. מנהל מחלקת הבריאות המנדטורית דיווח במרס 1925 לחבר הלאומים על המחקרים שנעשו בארץ בהקשר למלריה. ראו: LNA, C.H./Malaria/43

חברי המשלחת בכפרים בדרום וערביים וברדקו ילדים חולים שוכני אוהלים וחושות. בחיפה ביקרו ב'מכון לחקר המלריה' וקיבלו הסברים ממנהלו, קליגלר, שהתלווה אליהם גם בסיוורם בכיפות כבארה, באזור נחל תנינים ומעגן-מיכאל כיום. בכבארה ראו חברי המשלחת את מפעל הייבוש הגדול שהיה אז בעיצומו. יום הסיוור, 14 במאי 1925, תועד בעשרות תצלומים בידי הצלם התל-אביבי צבי אורון (אורושקס).¹⁹ באותו יום פגשו חברי המשלחת ליד גבעת-עדה את הברון אדמונד רוטשילד, שהיה אז

ד"ר דרלינג מדגים בדיקת טחול של ילד

19 אוסף התצלומים נמצא בארכיון הציוני המרכזי בירושלים. בתצלומים נראים חברי המשלחת מסיירים, בלוויית מח'תאר הכפר הערבי השכן, בשטחי הביצה שבהם מבוצעות עבודות ניקוז. באחד התצלומים נראה דרלינג על הסכר הרומי מדגים בדיקת טחול של ילד לקביעת אינדקס הטחול – מבחן ידוע לחולי מלריה שהוא היה ממפתחיו. תצלום נוסף מהביקור ראו: סליטרניק (לעיל, הערה 8), עמ' 49.

בביקורו החמישי והאחרון בארץ-ישראל. חבר המשלחת שוולנגרבל הביע לפני הברון את ההתרשמות החיובית של חברי המשלחת מהעבודה המוצלחת בייבוש הביצות בכבארה ובמקומות נוספים כנוריס ונהלל, מפעלים שמומנו בידי הברון. לקראת סיום ביקורה בארץ סיירה המשלחת במקורות הירקון, בפתח-תקווה ובעיר יפו. ראש העיר תל-אביב דאז מאיר דיזנגוף נפגש מכך שהמשלחת לא ביקרה בעירו ושלה מכתב זועם אל מושל מחוז ירושלים-יפו:

הנני מוצא לנחוץ להעיר את תשומת לבו על עובדה אחת שאיני יכול לעבור עליה בשתיקה, בהיותי מחויב לשמור על עניני תל-אביב. ביום ראשון 17.5.25 היתה ביפו הועדה למלחמה במלריה מטעם חבר הלאומים כל הבקר; אח"כ הלכה לבקר גם את שרונה ופתח-תקווה ולא מצאה לנחוץ להתעכב לכה"פ ולכלל הפחות לאיזה רגעים בת"א. רופא העירייה הר"ר וינשל ויו"ר ועדת הבריאות אשר ע"י ההנהלה הציונית, הר"ר פליקס [ארטור פליקס], הזמינו את הועדה לת"א, אולם הר"ר הרון, ראש מחלקת הבריאות הממשלתית, באר לוועדה שאין שום צורך להתעכב בת"א, היות ושם אין מחלת המלריה מתפשטת וחברי הועדה כבר עיפים יותר מדי. אנחנו שמחים מאד שהפעם הבדילה מחלקת הבריאות את ת"א לטובה מתוך שכנותיה, אולם בדרך כלל היה מענין אותנו מאד לו נתנה לנו היכלת לשמע את דעת מומחים מפורסמים כחברי הועדה ע"ד הפרובלימות הסניטריות והגיניות העומדות לפני ת"א, כמו התעול, הרחבת הספקת המים ע"י הבאת מים מהירקון, דירות זולות בשביל הפועלים וכדומה. אמנם הוא מהצד התועלתי של הדבר אי אפשר לא לראות עלבון במחשבה תחילה בזה שהכריחו את הועדה לפסח על ת"א כמו לו היתה ת"א לא רק חפשיה ממלריה, אלא להפך חשורה באיזו מחלה מתדבקת אשר בשבילה צריך לשים אותה בקרנטין מכל בקור של אנשים מחו"ל.

כבוד רב, דיזנגוף, ראש עיריית תל-אביב. 18.5.1925²⁰

לא בכדי נפגע ראש העיר של תל-אביב. ראשית, רבים מתושבי העיר חלו באותה תקופה במלריה, ורופא העירייה, המוזכר במסמך, דיווח על 793 חולים בעיר בשנת 1925.²¹ שנית, ביקור של משלחת בין-לאומית כה חשובה מלווה בידי אנשי מחלקת הבריאות המנדטורית היה בעיני דיזנגוף הזדמנות לקדם את האינטרסים התברואתיים של העיר בהתנהלותה מול המחלקה, ולכן ראה בהימנעות המשלחת מביקור בעירו החמצה גדולה ואולי תוצאה של מדיניות מכוונת מצד מחלקת הבריאות.

קבלות פנים וארוחות חגיגיות

ביקור המשלחת מטעם ארגון הבריאות של חבר הלאומים היה אירוע מדעי וחברתי בולט בחיי הציבור בארץ באותה שנה. העיתונות בארץ דיווחה בהרחבה מדי יום היכן ביקרה ומהם האירועים שהתקיימו לכבודה.²² ועד הבריאות שליד ההנהלה הציונית אירח את חברי המשלחת לארוחת ערב במלון 'אלנבי' בירושלים לאחר שובם מהסיוור בכיצות כבארה. באירוע השתתפו נכבדי הרופאים בירושלים, וביניהם רופא העיניים פייגנבאום, ד"ר אהרון מזיא, רופא בית החולים 'ביקור חולים',

20 אהת"א, חטיבה 2 תיק 63 א.

21 ז' וינשל, המחלות המדבקות בתל אביב, תל-אביב תרפ"ו. וינשל ציין שמרבית החולים נדבקו מחוץ לתחומי העיר.

22 הארץ, 10, 14, 15, 17, 19 במאי 1925; דאר היום, 18 במאי 1925 May; *The Palestine Bulletin*, 13, 14, 15, 17, 18, 20 May; 1925

וד"ר משה ואלאך, המייסד והמנהל של בית החולים 'שערי צדק'. 'הסתדרות הרופאים העברים' ערכה קבלת פנים לחברי המשלחת באוניברסיטה העברית בירושלים, שנפתחה בטקס חגיגי רק חודש

קודם לכן. בפגישה נכחו מרבית הרופאים היהודים בעיר, רופאים לא יהודים ונציגים של מחלקת הבריאות המנדטורית ובראשם המנהל, הרון. פייגנבאום, נשיא ההסתדרות, נשא דברי ברכה, ונוכח הרצה על עקרונות ריפוי המלריה.

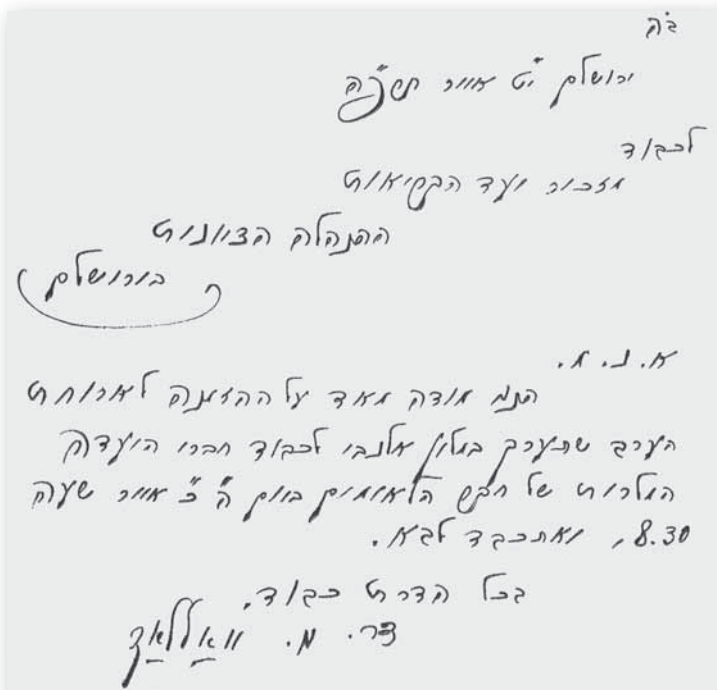
קבלת פנים נוספת התקיימה במלון 'אלנבי' בירושלים יום לפני תום הסיור בארץ, וזאת במסגרת הישיבה האחת-עשרה של הוועדה המייעצת למלחמה במלריה בראשות הרון. לאירוע הוזמנו אישים שונים וביניהם יפה, שהיה המומחה הגדול בכל הקשור למחלת המלריה בארץ-ישראל עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. בתקופת ביקור המשלחת כבר ירדה קרנו של יפה כמומחה למלריה, והידע שלו הוערך כמיושן ובלתי רלוונטי, ולכן לא

שותף ביתר שלבי הביקור. קבלת פנים זו הייתה למעשה פגישת סיכום, וחברי המשלחת סיפרו בה על התרשמותם ממה שראו בארץ. נוכח אמר שניכרת הצלחה במאבק במחלת המלריה בפלשתינה, ושדגם הפעולה שפותח בארץ יכול לשמש מופת לארצות אחרות. הוא הוסיף שאם ימשיכו לנקוט אמצעים נגד המלריה, ניתן יהיה להכחיד את המחלה מהארץ. גם חברי המשלחת האחרים ציינו לשבח את העבודה המעולה שנעשתה בארץ, ואמרו כי בשום מקום אחר בעולם לא נעשה שימוש במאבק ביתושים באמצעים כמו אלה שראו בארץ.²³

האסון בלבנון

עם סיום הביקור בארץ חזרו נוכח וג'מס לאירופה, ושאר חברי המשלחת יצאו ב-20 במאי 1925 לכיירות דרך מעבר ראש הנקרה, להמשך הסיור המתוכנן בסוריה. יום לאחר הגיעם לכיירות נסעו חברי המשלחת לכפר הנופש בית-מרי, המשקיף ממרומי ההר על העיר ועל חוף הים. בדרכם חזרה לכיירות התרחשה תאונת דרכים ובה נהרגו חברי המשלחת דרלינג, לותיאן ובסון. נוסף על כך נפצעה

23 על קבלת הפנים ראו: הארץ, 22 ביולי 1925; פרוטוקול הישיבה האחת-עשרה של הוועדה המייעצת למלחמה במלריה של מחלקת הבריאות המנדטורית, 4 בספטמבר 1925, LNA, C.H./Malaria/53

אישור ד"ר משה ואלאך, מנהל בית החולים שערי צדק על השתתפות בפגישה עם משלחת חבר הלאומים במלון 'אלנבי' בירושלים

קשה – ומאוחר יותר נפטרה מפציעה – אשת הרופא הצבאי הצרפתי הראשי במזרח התיכון, ד"ר קולונל דלמס (Delmas). כן נפצעו קל שוולנגרבל והנהג הצרפתי. שוולנגרבל שלח אל חבר הלאומים תיאור מפורט של נסיבות התאונה ושל רגעיהם האחרונים של הקרבנות.²⁴ ידיעות על התאונה התפרסמו בעיתוני הארץ, בעיתוני ביירות ובעיתוני העולם החשובים כגון 'טיימס' הלונדוני ו'ניו-יורק טיימס'.²⁵ התאונה קטעה את המשך הסיוור המתוכנן, וחברי המשלחת חזרו לאירופה, וגם גופות ההרוגים נשלחו לשם.

המצבה שהוקמה לזכר חברי המשלחת שנהרגו בתאונה בכפר הנופש בית מרי ליד ביירות

דו"ח המשלחת ופרסומים נוספים הקשורים אליה

ארבעה חודשים לאחר הביקור פרסם ארגון הבריאות של חבר הלאומים את הדו"ח של המשלחת לחקר המלריה בפלשתינה. הדו"ח נחלק לשניים: חלק כללי וחלק שכתב שוולנגרבל.²⁶ החלק הראשון היה מבוסס על דו"חות, תרשימים, תצלומים ומפות שריכזו מזכיר המשלחת לותיאן במהלך הביקור, וכלל סקירה קצרה על מצב המלריה בארץ בתחילת המאה העשרים ופירוט הארגונים שהיו קשורים לפעילות נגד המלריה לאחר כינון השלטון האזרחי הבריטי ביולי 1920. החלק שכתב שוולנגרבל כלל את רשמיו ומסקנותיו. שוולנגרבל הדגיש את החשיבות הרבה של הביקור בפלשתינה, ארץ שהמאבק במלריה זכה בה להצלחה רבה. הוא ייחס הצלחה זו לתכנון המוקדם ולסקרים שנעשו לפני שהחלו העבודות. שיטת עבודה זו הייתה שכיחה בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה ונחשבה אחד העקרונות החיוניים לכל ארגון רפואי אשר ביקש לפעול על פי עקרונות 'מדעיים' ו'מתקדמים'. שוולנגרבל גם עמד על הלקחים שיכולות ארצות מוכות מלריה להפיק מהניסיון שנצבר בפלשתינה. בהמשך הדו"ח תיאר שוולנגרבל את המבנה הארגוני של הגופים העיקריים שעסקו במלחמה במלריה והוסיף נתונים על מימון הפעולות, שרק חלקו היה ממשלתי ורובו גויס על ידי גופים יהודיים. בגלל התאונה בלבנון לא נכללו בדו"ח הערות של שאר חברי

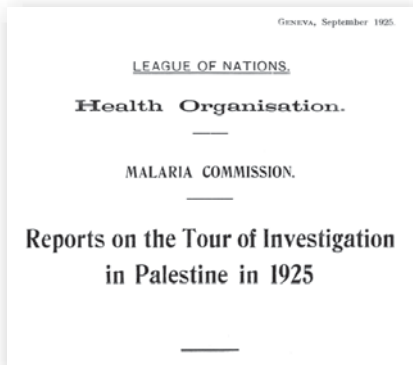
²⁴ באום (לעיל, הערה 16), עמ' 31-32.

²⁵ הארץ, 22, 24, 25 במאי 1925; דאר היום, 22, 24, 25 במאי 1925; *The Palestine Bulletin*, 22, 24, 25 May 1925; *The Times* (London), 23 May 1925, p. 16; *The New York Times*, 26 May 1925, p. 21; *La Syrie* (Beirut), 23 May 1925

²⁶ League of Nations, Malaria Commission, *Reports on the Tour of Investigation in Palestine in 1925*, Geneva September 1925, 66 pp. + maps and plates, LNA, C.H/Malaria/52. הדו"ח יצא לאור גם במהדורה צרפתית.

המשלחת. חלקים מהדו"ח המקיף פורסמו בדו"ח נוסף של מחלקת הבריאות של ארגון חבר הלאומים.²⁷

נוסף על הדו"ח המסכם פרסמו מרבית חברי המשלחת בכתבי-עת מדעיים בארצות מוצאם רשמים ומסקנות מביקורם בפלשתינה. בפרסומים אלה תיארו את מצב המלריה בפלשתינה ופירוט לקחים

שער הדו"ח של המשלחת, ספטמבר 1925

שהפיקו מהביקור בארץ ובארצות נוספות. נוכט, ראש המשלחת, כתב בהרחבה על התחלואה במלריה ועל המלחמה בה בפלשתינה.²⁸ שוולנגרבל פרסם בכתב-עת הולנדי מאמר ארוך על מצב המלריה בפלשתינה וציין שהשיטות שנקטו בארץ יכולות לשמש דגם מעודד למאבק במלריה במקומות אחרים.²⁹ אוטולנגי כתב בכתב-עת איטלקי הערות על דו"חות משלחת המלריה על מסעותיה באירופה ובפלשתינה.³⁰ בפרסום אחר ציין שהביקור בפלשתינה הביא את כל חברי המשלחת להכיר בחשיבות של הדברת היתוש מעביר המחלה.³¹ ג'ימס פרסם מסקנות באשר לשימוש בכינין למניעת מלריה, שהתבססו על מסעות משלחת המלריה של חבר הלאומים לארצות שונות, אך לא על המסע לארץ.³² ביקור המשלחת של חבר הלאומים בארץ-ישראל נזכר בפרסומים רבים, הן בעיתונות הכללית והמדעית והן בעיתונות היהודית ברחבי עולם.³³

דין

ההיסטוריה של ארץ-ישראל מתקופת המקרא ועד ימינו רצופה אזכורים של מחלות ומגפות. מגפות דבר, אבעבועות שחורות, טיפוס – ובמאות האחרונות גם חולירע – שבו ופקדו את הארץ מעת לעת. בגלל מיקומה של הארץ, הגאוגרפיה שלה והיותה דרך מעבר לצבאות ולעולי רגל, אוכלוסייתה

- E. Basoo & E. Bentmann, *Deux rapports sur le paludisme en Asie Mineure, en Syrie et en Palestine*, Genève 1925, LNA, C.H. 275
- B. Nocht, 'Über Malariabekämpfung', *Archive für Schiffs- u. Tropenhygiene*, 29 (1925), pp. 461–470; idem, 'Über Erfahrungen bei Malaria-Studienreisen in Europa', *ibid.*, 30 (1926), pp. 1–17
- N.H. Swellengrebel, 'De Malariabestrijding in Palestina', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 69 (1925), pp. 1422–1432
- D. Ottolenghi, 'Note generali sulle osservazioni della Commissione della malaria della Società delle nazioni durante i suoi viaggi in vari paesi dell' Europa e in Palestina', *Igiene moderna*, 20 (1927), pp. 161–174
- D. Ottolenghi, 'Tribute to the Memory of Dr. Darling, Dr. Norman Lothian and Mlle. Besson', *League of Nations Official Journal*, 6 (July 1925), 894
- S.P. James, 'Problems of Malaria Prophylaxis: Conclusions of the Malaria Commission of the League of Nations', *British Medical Journal*, 2 (1927), pp. 320–324
- בשימוש בכינין למניעת המחלה, ובמאמר הביא דוגמאות מארצות שונות. הוא לא הזכיר את ארץ-ישראל כי במהלך הביקור כאן שמע מהמארחים דעה מנוגדת לחלוטין, שנשמכה על הניסיון המקומי, וששללה את השימוש בכינין.
- להלן מבחר מן האזכורים הרבים של משלחת חבר הלאומים לארץ-ישראל. למשל בכתבי-עת מדעיים: 'Malaria in Palestine' *Science*, 64 (9 July 1926), Supplement, pp. x–xii; 'J.F.C.H. League of Nations', *Bulletin of Hygiene*, 1 (1926), p. 809; עיתונים יהודיים: 'א קאמיסיע פון פעלקער-בונד אויף צו באקעמפן מאלאריע אין לאנד', אונזער צייט (קישניב), 21 במאי 1925; 'די אנט-מאלאריע-קאמיסיע פון דעם פעלקער-בונד צו גאסט באם "ועד הבריאות"', שם, 24 במאי 1925; 'Anti-Malarial Work in Palestine', *The Jewish Chronicle*, 22 May 1925, p. 14

חשופה למחלות רבות ופגיעה מאוד. מגפה הופיעה ומגפה הלכה, אך בחיי יומיום סבלה האוכלוסייה מתחלואה 'רגילה', שכללה מחלות מעיים, מחלות דרכי נשימה, מחלות עור ומחלות עיניים, בעיקר גרענת. עם זאת המחלה החשובה ביותר הייתה כאמור מחלת הקדחת, שהייתה אנדמית ואפידמית. לאחר מלחמת העולם הראשונה חל מפנה בתחלואה הזיהומית בארץ. השלטון הצבאי ולאחריו הממשל המנדטורי נקטו שורה ארוכה של פעולות לשיפור בריאות הציבור. הוקמו ושוקמו תשתיות תברואתיות של הספקת מים, ביוב ופיקוח על המזון. תקנות וחוקים הסדירו היבטים מגוונים של בריאות הציבור. הוקמה מחלקת הבריאות המנדטורית, והיא הפעילה מנהל רפואי מתקדם, הכינה תכניות פעולה ארציות ופיקחה על ביצוען. השיפור הדרמטי בתחלואה במחלות הזיהומיות בארץ-ישראל התרחש בעשור השלישי של המאה העשרים. התחלואה כאבעבועות שחורות, בדבר, כטיפוס, בגרענת ובשורה ארוכה של מחלות אחרות החלה לרדת, וחלקן נעלמו לחלוטין.

גולת הכותרת של המאבק במחלות הזיהומיות היה המאבק במלריה. התיקים המכילים חומר על מחלת המלריה ועל הפעולות שננקטו נגדה הם החטיבה הגדולה ביותר בארכיון מחלקת הבריאות המנדטורית, השמור בגנוך המדינה. המאבק במלריה ובקדחת תואר במחקרים שנכתבו באותה תקופה כמלחמה – מונח שהיה נהוג בהתייחסות למחלות חשובות במיוחד בגלל שכיחותן הרבה והשפעתן על בריאות האוכלוסייה, כגון גרענת, שפגעה קשות בראייה של תושבי הארץ, ושחפת, שהגוף שהוקם להתמודד עמה נקרא 'הליגה למלחמה בשחפת'. ההיערכות למלחמה במלריה כללה גיוס אמצעים וכוח אדם בהיקפים חסרי תקדים, וטובי המומחים בארץ בנושאים הקשורים לקדחת וליתושים, לתברואה ולהנדסה, התוו תכניות ודרכי פעולה. ההשקעה האדירה והיקף המאמצים להבריאה את תושבי הארץ מהמחלה תוארו בהרחבה בפרסומים העוסקים בארץ-ישראל במחצית הראשונה של המאה העשרים.³⁴

ביקור משלחת חבר הלאומים בארץ-ישראל התקיים בתקופת שיא הפעילות נגד המלריה. האסטרטגיה של המאבק בה בארץ הותוותה בעיקר על ידי קליגלר וכוונה בראש ובראשונה כנגד היתושים מעבירי המחלה. בתחילת שנות העשרים עדיין לא הוכרע בעולם הרחב מהי הדרך היעילה והנכונה להילחם במחלה, ובמה כדאי להשקיע את מרב המאמצים. בשנות העשרים ניטש בארץ ובעולם מאבק בין סוגי ידע שונים על המלחמה במלריה, והחל מעבר מתפיסות מדעיות שהיו מקובלות לפני מלחמת העולם הראשונה, ושחלק מחברי הקהילייה המדעית סברו עתה כי הן מיושנות, לתפיסות מדעיות חדשות. התפיסות החדשות היו צריכות להתחרות על מקומן ולהוכיח את יעילותן. ברמה הארצית הידע של יפה, שטען כי יש להילחם בקדחת באמצעות כינין, לא היה ערכני עוד לאחר המלחמה, עם עליית תאוריות חדשות למלחמה במלריה. על כן הוא לא נכלל בצוות המומחים אשר אירחו את חברי משלחת הבריאות של חבר הלאומים. קליגלר, אשר גויס על ידי 'הרסה' מ'מכון רוקפלר' שבארצות-הברית כדי להקים מכון בקטריוולוגי במסגרת בית הספר לרפואה שעתיד היה לקום בארץ, הוא שעמד בראש נציגות היישוב מול המשלחת של חבר הלאומים מפני שנחשב כמייבא ידע ערכני לארץ. עם כניסתן של מחלקת הבריאות המנדטורית ו'הרסה' ככוחות חדשים לזירת

34 ראו למשל: סופיאן (לעיל, הערה 1); סליטרניק (לעיל, הערה 8).

המאבק במלריה בארץ לאחר מלחמת העולם הראשונה, הודרו מן המאבק רופאי היישוב הוותיקים ובראשם יפה.

ברמה הבין-לאומית התבטא המעבר ממערכת מדע מיושנת למערכת עדכנית בדיונים של חברי משלחת הבריאות של חבר הלאומים ובפרסומיהם. לדוגמה המלריולוג הידוע פאול ראסל (Russell) הביע פליאה על הצהרה של תת-הוועדה של חבר הלאומים למלריה בפברואר 1924 כי הבסיס למאבק במלריה צריך להיות שימוש נרחב בכינין למניעה ולטיפול, וזאת מכיוון שבמקומות רבים לא נחלה שיטה זו הצלחה.³⁵ למרבית חברי משלחת חבר הלאומים שבאו לארץ היו דעות מגובשות, דומות לאלה שהובעו בהצהרה משנת 1924. נוכט, ראש המשלחת, הציג דעות אלה במפגש הסיכום של הביקור.³⁶ הוא סקר את המסקנות שאלהן הגיעו חברי המשלחת בביקוריהם הקודמים במזרח אירופה, ושלפיהן האמצעים החשובים ביותר במאבק במלריה היו טיפול בחולים ובנשאים והסברה כיצד להימנע מהדבקה. המסקנות מהביקור בפלשתינה היו שונות, ונוכט הדגיש את ההצלחה הרבה שהושגה בארץ על ידי שימוש באמצעים נגד זחלי היתושים וציין כי פלשתינה יכולה לשמש מופת להתגברות על המחלה. גם שאר חברי המשלחת התרשמו מן ההצלחה שהושגה בארץ, אם כי חלקם הטילו ספק באפשרות השיטות שנקטו בארץ יצליחו גם במקומות אחרים. אולם בשנים שלאחר ביקור המשלחת התרבו הדיווחים על הצלחות בארצות שנקטו שיטות פעולה דומות לאלו ששימשו בארץ, והדברת היתושים הפכה למטרה העיקרית במאבק במלריה.

ביקור משלחת חבר הלאומים ודברי השבחה שהרעיפה על העבודה שנעשתה בארץ היו מקור בלתי אכזב של סיפוק ועידוד לצוותים העובדים האנטימלריים בארץ.³⁷ הדו"ח הסופי של המשלחת ופרסומים נוספים של חבריה נתנו הכרה בין-לאומית לחשיבות המחקר והעשייה נגד המלריה שהתבצעו בארץ על ידי ממשלת המנדט וגופים יהודיים.

אחרית דבר

יש לראות את ביקור המשלחת מטעם הוועדה למלריה של חבר הלאומים בפלשתינה בשנת 1925 בהקשר רחב של פעילות גורמים בין-לאומיים בתחום בריאות הציבור. בשנת 1923 הוקם ארגון הבריאות של חבר הלאומים לשם טיפול במשבר הבריאות לאחר מלחמת העולם הראשונה, קביעת מדיניות בתחום בריאות ציבור ויצירת תקנים בין-לאומיים בתחום זה. היה זה הביטוי הראשון לחבירת גורמים רפואיים שונים ברמה העולמית על מנת להילחם במחלות מידבקות ולהקים מנגנונים בין-לאומיים לטיפול בבריאות הציבור. בתוך פחות מעשור הפך ארגון הבריאות של חבר הלאומים ליוזם המרכזי של פרויקטים בתחום בריאות הציבור ברמה הבין-לאומית ויישום רפואה חברתית ברחבי אירופה ובהמשך גם ביבשות אחרות.

35 ראסל (לעיל, הערה 12).

36 פרוטוקול (לעיל, הערה 23).

37 סליטרניק (לעיל, הערה 8), עמ' 48-49.

חברי המשלחת חזרו לארצות מוצאם, ובשנים שלאחר המסע לארץ השתתפו במשלחות למדינות נוספות באירופה. חבר הלאומים ייסד קרן על שם דרלינג להענקת מדליות לחוקרי מלריה. חברי משלחת המלריה לארץ-ישראל ג'ימס (1932) ושוולנגרבל (1936) היו הראשונים שקיבלו את הפרס. ארגון הבריאות העולמי ממשיך להעניק את המדליה, ועד כה קיבלו את הפרס עשרים ושמונה חוקרים. מדליית דרלינג נחשבת עד היום הפרס החשוב ביותר בחקר המלריה.

בארץ-ישראל נמשכה הפעילות נגד המלריה כל תקופת המנדט הבריטי וגם לאחר הקמת המדינה. אירועים כמו מלחמת השחרור, ששיבשה את מהלך הפעילות הרגיל, והעלייה הגדולה בשנות החמישים, שעלו בה חולי מלריה רבים, לא עצרו את הירידה המתמדת בתחלואה במלריה. עברו קרוב לחמישים שנים מאז תחילת המאבק העיקש במלריה עד להדברה הסופית של המחלה. בדו"ח שפרסם ארגון הבריאות הבין-לאומי בשנת 1967 הוכרה מדינת ישראל כמדינה שהודברה בה המלריה האנדמית.³⁸ מדי שנה מאובחנים בארץ כמה עשרות מקרי מלריה, אך כולם מקרים מיובאים של מטיילים ישראלים, תיירים, עולים או עובדים זרים. מדינת ישראל נמצאת כיום במצב הקרוי אנופליזום ללא מלריה, שבו יתושי האנופלס נדחקו לנישות אקולוגיות מבודדות ואינם מהווים עוד גורם סיכון לחזרת המלריה לארצנו.

מדליית דרלינג
המוענקת לחוקרי
מלריה מצטיינים
עד ימינו

P.C. Issari & J.A. Lavergne, Report for the Certification of Malaria Eradication in the State of Israel, October 38
1967, WHO/EM/MAL/59, Israel 0005/R